CZU: 378.091.26(478)(091)"19" https://doi.org/10.59295/lrr2024.34

Patul lui Procust al educației comuniste: straturi de identități studențești în școlile superioare din RSSM

Liliana ROTARU
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
0000-0002-3051-5721

The Procustean bed of communist education: layers of student identities in higher schools in the Moldavian SSR. The study addresses an issue that has long been avoided in historiography due to preconceived attitudes towards the process and results of the communist education of the intellectual stratum of the MSSR through higher education, an intellectuality inherited by the Republic of Moldova after independence. Researching the issue is important, as the communist regime prioritized the communist education of the intelligentsia over its professional training, promoting with maximum intensity the inoculation of Marxist-Leninist ideals and the interests of the Soviet state both in the curricular and extracurricular and extracurricular frameworks. In this regard, the authorities experimented with an arsenal of forms and methods, put into operation simultaneously, managed and closely controlled, putting students in a true Procrustean bed in the process of forming their conception of the world. Although it is difficult to accurately measure the degree of formation of a "communist consciousness" among students, our research identified several layers of identity in the student environment of the high school of the Romanian Socialist Republic towards the mid-1960s, which demonstrates that communist education produced partial results, far from the imagined ideal.

Keywords: Moldavian SSR, higher education, communist education, Romanian consciousness, homo soveticus, Soviet intellectuals, student identities.

Educația generației tinere reprezintă cea mai importantă direcție a politicii oricărui stat. Un guvern prudent și vizionar alocă întotdeauna o atenție deosebită tinerilor și, mai ales, viitoarei elite intelectuale – studenților instituțiilor de învățământ superior. Aceasta este esențială pentru viitorul societății, pentru prestigiul statului în ochii populației și pe plan internațional, precum și pentru formarea unei rezerve de personal calificat și asigurarea continuității statului și/sau a regimului. Puține regimuri însă au reușit să exploateze educația cu atât de multă intenție, emfază și rigoare, pentru a se consolida și a-și asigura perpetuarea prin crearea unui „om nou", precum regimul comunist din URSS. În contextul proiectului de construire a unei societăți comuniste în Uniunea Sovietică, constituită din „oameni noi", un aspect deosebit de relevant îl reprezintă politica statului sovietic de organizare și implementare a educației comuniste în rândul studenților din instituțiile de învățământ superior, și,

în mod special, de identificare a specificului formelor, metodelor, conținutului și rezultatelor educației tinerilor în școlile superioare din RSSM.

Școlii superioare sovietice i s-a încredințat misiunea de a forma și dezvolta calități ideologice, politice, morale și intelectuale viitorului specialist și intelectual, care să corespundă principiilor și normelor modului de viață socialist și comunist și să-l pregătească pentru construcția socialistă și comunistă[1]. Așa cum observa istoricul Richard Pipes, pentru bolșevici, ideologia și inocularea acesteia studenților erau mai importante decât profesionalismul lor[2], deoarece „noua *inteligheție* sovietică muncitorească" trebuia să constituie sprijinul principal al partidului-stat și promotoare a ideologiei comuniste în mase. Cea mai importantă sarcină în modelarea viziunii despre lume a tinerilor studenți a fost asimilarea teoriei marxist-leniniste și a direcțiilor principale ale liniei generale a partidului în lupta împotriva diferitor tipuri de „abateri"[3], misiune care era bine conturată în documentele de reglementare a activității școlilor superioare.

Conform statutului-tip al instituției de învățământ superior (1938), obiectivul de bază al școlilor superioare sovietice era pregătirea specialiștilor de înaltă calificare și „educația ideologică și politică a studenților și cadrelor didactice pe baza învățăturilor lui Marx-Engels-Lenin-Stalin"[4], iar în noua redacție, aprobată de guvernul sovietic în martie 1961, școlile superioare rămâneau să formeze „specialiști de înaltă calificare, educați pe baza învățăturii marxist-leniniste"[5].

Pentru ca școala superioară sovietică să devină un „microcosmos și mecanism pentru construirea unei societăți comuniste"[6], regimul a utilizat, în scopul educației omului nou, sovietic, mai multe instrumente, puse în aplicare concomitent, gestionate și controlate de autorități îndeaproape și adaptate în funcție de sarcinile tactice ale regimului și de metodele de soluționare a acestora. Funcția primară de a educa studenților o concepție comunistă despre lume a fost îndeplinită pe toată perioada sovietică de științele, numite de sovietici „sociale"[7]. Schema disciplinelor

---

1 *Большая советская энциклопедия.* в 30-ти т.. 3-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1969.

2 Ричард Пайпс. *Русская революция: Кн. 3. Россия под большевиками. 1918-1924*. Москва: Захаров, 2005.

3 И. В. Сталин. *Сочинения*. Москва: Государственное изд-во политической литературы, 1951. Т. 13, с. 968.

4 *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции*. Москва: Советская наука, 1948, с. 26.

5 *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций*. Ч. 1. Под ред.: Е. И. Войленко. Москва: Высшая школа, 1965, с. 22.

6 Larry E. Holmes. Bolshevik Utilitarianism and Educational Experimentalism: Party Attitudes and Soviet Educational Practice, 1917-1931. In: *History of Education Quarterly.* 1973. Vol. 13. Issue 4, p. 360.

7 În accepția comună, științele sociale reprezintă un set de științe și/sau discipline academice preocupate de studiul comportamentului uman, concentrându-se, în special, asupra aspectelor sociale și culturale ale acestuia, însă, în societatea sovietică, științele sociale erau „o lume complet diferită", fiind subordonate teoriei marxist-leniniste și chiar înlocuite *de facto* de aceasta. Prin urmare, în raport cu situația din URSS, acest termen trebuie înțeles în mod specific, științele sociale fiind componente ale teoriei marxist-leniniste, astfel că, pentru a desemna științele respective, este mai adecvată utilizarea noțiunii „științe/discipline ideologice", în textul ce urmează le vom utiliza ca sinonime. Prin sintagma „științe sociale" în documentele de stat și de partid, în literatura filozofică și metodică sovietică erau înțelese disciplinele care aveau sarcina de a forma studenților – viitoarea intelectualitate – o concepție „corectă", „științifică", adică o viziune asupra lumii pe baza învățăturii marxist-leniniste și a le dezvolta înalte calități morale, de a le inocula ura față de ideologia burgheză, dragostea pentru patria socialistă și partidul comunist, patriotismul, capacitatea de a explica evenimentele mondiale și politica partidului din punctul de vedere al marxism-leninismului, de a demonstra avantajele sistemului socialist etc. Bineînțeles, programa acestor discipline conținea și informații despre istoria și starea societății din perioada în care se predau, dar funcția primară era tocmai cea de educație politico-ideologică. Iar cuvântul „știință" era folosit drept sinonim pentru o disciplină academică, un instrument de influență educațională, și nu pentru a desemna cunoștințe obiective despre o parte a lumii înconjurătoare.

ideologice predate în instituțiile de învățământ superior din URSS, preluată și de școlile superioare din RSSM în anul 1940, a fost definitivată la sfârșitul anilor 1930. Prin hotărârea din 14 noiembrie 1938, CC al PC(b) al întregii Uniuni (PC(b)US) reorganiza întreg sistemul de științe sociale, înlocuind disciplinele independente care se predau anterior în instituțiile de învățământ superior, printr-un curs unic și obligator pentru toate instituțiile de învățământ superior sovietice, numit „Bazele marxism-leninismului", parte integrantă a căruia era materialismul dialectic, economia politică și istoria partidului[8]. Comitetul Unional pentru Școala Superioară al Sovietului Comisarilor Poporului al URSS (CUpȘS) a pus în aplicare hotărârea de partid, detaliind că disciplina „Bazele marxism-leninismului" se va preda calitate de „cel mai important mijloc de stăpânire a bolșevismului și de înarmare a studenților cu teoria marxist-leninistă", într-un volum de 220-270 de ore academice (în dependență de profil) și într-o consecutivitate obligatorie: la anii I-III studenții urmau să studieze „profund" și să însușească „Cursul scurt de istorie a PC(b)US" și lucrările lui Marx-Lenin-Stalin, după care, studenților li se preda „Economia politică". Cât privește „Materialismul dialectic și istoric", disciplina se preda doar la facultățile de filosofie, istorie și literatură ale universităților și institutelor[9].

În acest format, disciplinele ideologice au fost exportate în învățământul superior din RSSM după prima anexare sovietică a Basarabiei, concomitent procesului de creare a sistemului de învățământ superior de tip sovietic în RSSM. Rolul lor era să contribuie la „făurirea inteligheției sovietice" prin educarea și reeducarea „fișiorilor și fiișelor norodului truditor moldovenesc" în „duhu comunismului", a „dragostei față de patria sovietică"[10] și să le creeze un sentiment puternic de ostilitate și o atitudine dușmănoasă față de tot ce este românesc, chiar înainte de a se preocupa de formarea lor profesională. Chiar dacă în arhivele naționale nu au fost identificate planuri de învățământ elaborate în mod special pentru școlile superioare ce au funcționat în RSSM în anii 1940-1941, ținând cont de modul de funcționare a sistemului de învățământ superior sovietic și de faptul că autoritățile unionale de partid au „amintit" celor republicane, într-un document „strict secret", despre necesitatea educației politico-ideologice sistematice a studenților și a cadrelor didactice „în baza materialelor și hotărârilor Congresului XVIII al PC(b)US și a «Cursului scurt de istorie a partidului»"[11], considerăm că sistemul de discipline ideologice a fost preluat și implementat *ad-litteram*. Sursele publicistice confirmă acest fapt, insistând că însușirii „temeliilor marxismului-leninismului" i s-a acordat „o osăghită băgare de samă"[12] în școlile superioare din Chișinău și că pentru predarea lor au fost cooptați lectori „disciplinați, fără abateri de la linia generală a partidului" și „fără penalități pe linie de partid" din stânga Nistrului[13], s-au adus cca 2 mln. de exemplare de „cărți politice și științifice" de la Leningrad și

[8] *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898-1953).* 7-е изд. В 2 ч. Ч. II (1925-1953). Москва: Государственное издательство политической литературы, 1953, с. 859.

[9] *О постановке преподавания марксизма-ленинизма в высшей школе: приказ № 9 Всесоюзного комитета по делам высшей школы при СНК СССР*, 11 января 1939 г. Москва: Юриздата НКЮ СССР, 1939, сс. 4-6.

[10] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSS Moldovenească: Studiu, documente și materiale*. Editor Liliana Rotaru. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, pp. 58-59.

[11] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 19.

[12] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 61.

[13] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 47-49.

Moscova[14], iar studenții au fost convinși că economia politică și „științele marxizmului-leninizmului [...] ajută la însușirea și înțălejerea și mai bună a șelorlante disțiplini”[15].

În primăvara anului 1941 presa republicană încerca să convingă cititorii că studenții din RSSM s-au arătat impresionați și interesați de „științile noi” și „teoriile adînși” ale marxism-leninismului[16], iar succesele la examenele din sesiunea de primăvară la „temeliile marxism-leninismului”, unde „60 proțente din studenți au prinit [...] «otlicino» și «ghine»”, precum și faptul că studenții „nu s'au mînțănit numai cu învățarea manualului, dar au folosit și izvoarele de bază”[17], erau invocate drept argumente solide că „tinăra jenerație” este educată „în duhu comunizmului”, „patrioți devotați fără marjină zădirii soțializmului și partidului lui Lenin-Stalin”, care să „niște înainte [...] Basarabia sovetică”[18].

Unii cercetători ruși consideră că, în ajunul războiului germano-sovietic, sistemul de învățământ sovietic își îndeplinea în mod desăvârșit misiunea de formare a unei noi generații de cetățeni, educați în spiritul idealurilor leniniste ale construcției comuniste[19], dar nu se referă și la învățământul superior din teritoriile anexate de URSS în 1940. În această ordine de idei, ținând cont de perioada scurtă în care a funcționat sistemul de învățământ superior de tip sovietic în RSSM, precum și de faptul că tinerii basarabeni, înrolați în „noua” școală superioară, trecuseră printr-un învățământ românesc și fuseseră educați și modelați în spiritul național al credinței și loialității față de patria românească, considerăm că succesele educației comuniste au fost relative.

Deși planurile „măreție” ale sovieticilor au fost dejucate pentru un timp de declanșarea războiului germano-sovietic și evacuarea instituțiilor de învățământ superior în spatele frontului, în condițiile reducerii intensității și eficacității politicilor represive ale regimului pe parcursul conflagrației și creșterii unei generații care nu a cunoscut teroarea antebelică, a dezvoltării gândirii independente și a creșterii conștiinței naționale, a generării unei speranțe pentru o viață mai bună și liberă etc., regimul, care și-a perceput poziția amenințată de noile circumstanțe, a activizat „antidotul” ideologic, inclusiv în învățământul superior. Astfel, trasând vectorii principali în dezvoltarea învățământului superior postbelic, Serghei Kaftanov, președintele CUpȘS, indică în iulie 1945, că „una dintre sarcinile hotărâtoare ale educației politico-ideologice în perioada postbelică [...] este ca, pe baza studierii profunde a lucrărilor clasicilor marxism-leninismului, a lucrărilor minunate ale tovarășului Stalin [...], să se asigure educarea ideologică corectă a studenților [...], să se stimuleze cunoașterea profundă a teoriei marxist-leniniste”[20], iar Consfătuirea unională a șefilor catedrelor de științe sociale și istorie a

[14] Н. А. Мохов, К. В. Стратиевский. *Роль русского и украинского народа в исторических судьбах Молдавии*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1963, с. 46.
[15] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 71-72.
[16] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, p. 71.
[17] *Moldova Soțialistă*. 11 mai 1941. Nr. 109 (189), p. 4.
[18] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*, pp. 55, 57-58, 61, 63-65, 68, 70-71.
[19] Б. И. Ровный. *Особенности разработки и реализации политики Советского государства в сфере образования в годы Великой Отечественной войны*. 1941-1945. Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. канд. ист. наук. Москва, 2004, с. 7.
[20] С. В. Кафтанов. Наши очередные задачи. В: *Вестник высшей школы*. 1945. № 1, сс. 4-5.

URSS decide, în august 1944, restabilirea predării economiei politice (care fusese suspendată în anii războiului), îmbunătățirea predării științelor sociale, stabilind „propaganda măreţelor idei marxist-leniniste [...] în procesul de pregătire a specialiștilor calificați ai intelectualității sovietice, devotați partidului lui Lenin-Stalin" drept „sarcină onorabilă și de responsabilitate maximă" a catedrelor convocate[21].

Educația comunistă a studenților a fost o prioritate pentru organele de stat și de partid, aceasta făcându-se omniprezentă în activitățile curriculare, extracurriculare și cele extrașcolare. Analiza planurilor de învățământ ale școlilor superioare din RSSM din perioada postbelică indică faptul că studenții înmatriculați la facultățile umaniste ale institutelor pedagogice studiau toate trei disciplinele ideologice, care formau cca 12-13% din totalul orelor prevăzute de programe (500 de ore academice), iar cei de la celelalte specialități (cu excepția studenților de la medicină, care studiau doar marxism-leninismul) realizau 360 de ore academice de marxism-leninismul și economie politică, disciplinele luându-le cca 9% din timpul de studii[22]. Ținând cont de durata studiilor de doi ani la institutele învățătorești și de faptul că studenții acestor școli erau formați în calitate de învățători de clasele a IV-a – a VII-a, aceștia studiau marxism-leninismul în volum de 220-222 de ore academice, egale cu cca 11-13% din timpul de formare profesională[23].

În perioada stalinistă, „Fundamentele marxism-leninismului" nu au suportat modificări structurale esențiale, fiind mărit doar numărul de ore pentru educația ideologică formală până la 250 pentru studenții institutelor învățătorești. În schimb, din contul reducerii numărului de ore la unele discipline (limba străină în 1946 etc.) și a excluderii unor discipline din planul de învățământ („Istoria relațiilor internaționale" în 1946 etc.), arsenalul materiilor ideologice a fost „îmbogățit" cu discipline opționale, care, de fapt, erau obligatorii, precum „Constituția URSS", „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie", „Biografiile lui V. I. Lenin și I. V. Stalin", „Totalurile Sesiunii a IV-a a VASHNIL"[24], „Legea cincinalului IV stalinist"[25] ș.a. Totodată, prin ordinul Ministerului Învățământului Superior al URSS din 17 ianuarie 1947, marxism-leninismul a fost inclus în lista examenelor de absolvire și a institutelor de medicină[26].

De asemenea, educația comunistă s-a realizat obligator și în cadrul disciplinelor de specialitate. Ministerul Învățământului Superior al URSS sublinia că „cel mai important lucru în orice școală este orientarea politică și ideologică a lecțiilor", iar cadrele didactice au fost desemnate, în primul rând, educatori și apoi „transmițători de cunoștințe din domeniul științei pe care îl reprezintă[27] și obligate

---

21 Н. И. Кондакова, Г. А. Куманев. *Ученые-гуманитарии России в годы Великой Отечественной войны*: Документы. Материалы. Комментарии. Москва: Светотон, 2004, сс. 248-252.

22 Liliana Rotaru. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească*. Chișinău: Lexon-Prim, 2025, pp. 866-867.

23 ANA DGAN. Filiala Tiraspol. F. 225. Inv. 1. D. 2, ff. 1-10; D. 26, ff. 1-2; Liliana Rotaru. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească*, p. 865.

24 ANA DOSP. F. 51. Inv. 4. D. 332, f. 3; F. 276. Inv. 54. D. 2, ff. 138-139; ANA DGAN. F. 2848. Inv. 2. D. 2, f. 183; Filiala Tiraspol. F. 225. Inv. 1. D. 115, ff. 2-3, 6vs; ANA DGAN. F. 1933. Inv. 2. D. 77, f. 17.

25 ANA DGAN. F. 1933. Inv. 2. D. 8, f. 19; F. 3050. Inv. 1. D. 3, f. 114.

26 ANA DOSP. F. 276. Inv. 54. D. 2, ff. 138-139.

27 П. П. Сорокин, М. Г. Чиликин. Некоторые результаты политико-воспитательной работы со студетами. В: *Вестник высшей школы*. № 8, 1948, с. 18.

„să includă organic idei marxist-leniniste" în conținuturile pe care le predau"[28], pentru „a forma studenților o concepție marxist-leninistă despre lume"[29].

Narativele generale ale educației comuniste în perioada stalinismului târziu erau preluate din doctrina marxist-leninistă și documentele de politici ale statului sovietic. Intrarea lumii în confruntarea Războiului Rece, precum și realitățile interne din URSS au determinat ajustarea lor, studenții trebuind educați în spiritul patriotismului sovietic și rus, care să îmbine „ura și disprețul față de capitalismul internațional" cu „dragostea și fidelitatea față de patria sovietică", sistemul urmărind să le formeze „competența" de a explica din punct de vedere marxist-leninist evenimentele mondiale, politica de partid și să demonstreze avantajele sistemului socialist[30].

Fiind poziționate în ipostaza de „pilon de bază" al educației comuniste[31] și în școlile superioare ale RSSM, disciplinele ideologice au necesitat „o abordare specială" și o nuanță locală, care reieșeau din specificul constituirii corpurilor didactico-științifice și a contingentelor de studenți din această republică[32]. Conștientizând că basarabenii erau atașați tradițiilor și culturii românești, că RSSM era o republică unională, creată artificial prin falsificarea realității istorice și că entitatea politico-administrativă sovietică era situată în apropiere de România a României, iar politicile regimului (deportările, colectivizarea, rusificarea și „moldovenizarea", politicile față de biserică și atitudinile ofensatoare și deniratoare la adresa religiozității profunde a basarabenilor, a nivelului lor de cultură și educație, velicoșovinismul rus etc.) pot conduce la amplificarea antirusismului și antisovietismului lor, autoritățile sovietice au insistat asupra unui „specific" al studențimii din RSSM ce trebuia abordat printr-o politică specială.

Autoritățile de partid au somat responsabilii de învățământ și de educația politico-ideologică în privința faptului că „majoritatea studenților de azi sunt tinerii care au locuit pe teritoriul ocupat de invadatorii germano-români și sunt înveninați cu otrava propagandei fasciste antisovietice"[33], „recomandându-le" să acționeze „într-un front comun", să întreprindă „o munca minuțioasă și zilnică, începând cu lucruri mărunte, exemple clare și demonstrații elocvente", pentru a le „dezrădăcina opiniile greșite", a le inocula ura și disprețul față de „ocupanții româno-fasciști"/„boierii români" etc. și a-i educa „comuniști convinși, prozeliți înfocați ai marxism-leninismului, bolșevici ideali"[34], iar, cel mai important – „patrioți devotați patriei sovietice". Trebuiau adaptate formele și metodele la specificul „nivelului de dezvoltare generală" și la „educația burgheză" a tinerilor „nepotcoviți" din Basarabia, care „nu au niciun fel de educație politică" și „nici cea mai mică idee despre puterea sovietică, despre școala superioară sovietică și despre ce este un

---

28 ANA DOSP. F. 276. Inv. 128. D. 8, f. 24.

29 *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций*. Ч. 1. 1965, cc. 89-90.

30 Liliana Rotaru. Prima campanie ideologică în RSSM: lupta regimului comunist cu „ ... deficiențele în predarea marxism-leninismului". În*: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*. 2023. Nr. 4(174), pp. 45-58.

31 С. В. Кафтанов. Наши очередные задачи. В: *Вестник высшей школы*. 1945. № 1, с. 6.

32 ANA DGAN. F. 1961. Inv. 1. D. 6, f. 6.

33 ANA DOSP. F. 51. Inv. 3. D. 276, ff. 57-58.

34 М. И. Калинин. *Избранные произведения в четырех томах. 1933-1941 гг.* Москва: Государственное издательство политической литературы, 1962. Т. III, с. 379.

student sovietic[35]. Acest „fir roșu" al „specificului" educației politico-ideologice a studenților din RSSM a fost repetat și subliniat în toate documentele emise de autoritățile unionale și republicane de stat și de partid, uneori repetându-se în mai multe rânduri în același document, în rapoarte, note informative, memorii, chiar și în scrisori adresate de nomenclaturiștii republicani celor de la Moscova.

Pentru a adapta formele și metodele educației comuniste a studenților din RSSM, aceștia erau triați după criterii bine stabilite, inclusiv locul aflării în perioada războiului, instituțiile de învățământ în care au învățat sau pe care le-au absolvit, apartenența la diferite organizații de tineret românești etc. Este semnificativă, în acest sens, o listă întocmită și prezentată CC al PC(b)M de către direcția Institutului Învățătoresc din Tiraspol, în care se arăta că 136 de studenți de la anul I și 96 de la anul II au „fost în ocupație" și doar 60 de studenți erau veniți din evacuație sau erau originari din alte zone ale URSS, ce nu au fost ocupate de germani[36]. De asemenea, șeful Secției Școli a CC al PC(b)M sublinia, la sfârșitul lunii mai 1945, că, „spre deosebire de alte școli superioare din țara noastră", Institutul Pedagogic din Chișinău „are niște trăsături deosebite esențiale", pe care direcția și organizația de partid trebuie să le studieze „în cele mai mici detalii, în toate formele de manifestare" și să țină cont de acestea în organizarea muncii de educație politico-ideologică a studenților. Nomenclaturistul concretiza că are în vedere, în primul rând, „calitatea" – „care nu poate fi ignorată" – a celor cca 300 de studenți basarabeni, „majoritatea originari din mediul mic- burghez", care au trăit într-un stat capitalist, au făcut studii în școli românești și „s-au aflat sub influența dăunătoare a ideologiei germano-fasciste", ceea ce-i face să compare instituțiile de învățământ sovietice și cele românești, iar „aceste comparații nefiind în favoarea școlii sovietice". Semnalând problema „elementului pernicios", șeful Secției școli menționa că, „în condițiile Moldovei", acești studenți pot primi „o educație politică" serioasă și pot primi răspunsuri la întrebările lor doar în cadrul cursurilor de marxism-leninism și economie politică[37]. Universitarii comuniști, dar și cei fără de partid au exploatat, inclusiv, „nota patriotică" a campaniilor ideologice, conferind „luptei" lor împotriva „forțelor obscurantismului și reacțiunii"[38], punând accentul pe educația „moldovenismului" și inocularea ideii existenței unui „popor moldovenesc", cu o istorie, o cultură și o „limbă moldovenească", distincte de cele ale poporului român, a urii și disprețului față de tot ce este românesc, care să justifice anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, formarea RASSM, ocuparea Basarabiei în 1940 și crearea RSSM, precum și „rolul eliberator" al Armatei Roșii și „salvator" al URSS.

Pe lângă disciplinele ideologice, cele istorice au fost exploatate la fel pe frontul educației politico-ideologice. Educația istorică se realiza în cadrul orelor de istorie a URSS, dar și a unui curs de istorie a Moldovei, care se preda, mai ales, studenților înmatriculați la specialități pedagogice[39]. Autoritățile urmăreau cu atenție selectarea conținuturilor acestor discipline, precum și interpretarea lor, intenționând

[35] ANA DGAN. F. 1961. Inv. 1. D. 2, ff. 7-8; F. 1933. Inv. 2. D. 7, f. 169.
[36] ANA DOSP. F. 51. Inv. 4. D. 332, ff. 33-33vs.
[37] ANA DOSP. F. 51. Inv. 3. D. 276, ff. 57-58.
[38] ANA DOSP. F. 486. Inv. 182. D. 6, f. 7.
[39] ANA DGAN. F. 1961. Inv. 1. D. 22, ff. 11-12; Filiala Tiraspol. F. 225. Inv. 1. D. 78, ff. 1-6; D. 115, f. 16.

ca exemplele din istorie să-i „înarmeze" pe studenții din RSSM cu înțelegerea legităților dezvoltării sociale, să-i educe în tradițiile revoluționare și muncitorești ale poporului sovietic, să le inculce dorința de a se jertfi în numele patriei socialiste[40], dar și să le susțină efortul de a „dezrădăcina concepțiile naționaliste și „greșite" ale istoricilor burghezi, de a le demonstra rolul personalităților ruse și al Rusiei în istoria universală, „rolul progresist al poporului rus și asistența acestuia" acordată „poporului moldovenesc" în lupta pentru răsturnarea diferitor „juguri" etc.[41] Profesorul Demir Dragnev, student la Facultatea de Istorie și Filologie a USM, confirmă că scopul urmărit prin predarea istoriei era de a educa studenții în spiritul prieteniei popoarelor URSS și al rolului eliberator al „marelui popor rus", al „patriotismului sovietic" și al devotamentului față de partidul comunist[42].

O altă „trăsătură specifică" a educației comuniste a studenților a fost expusă de autoritățile sovietice în măsurile de sovietizare a RSSM și reieșea din faptul că printre cei „90% de țărani aflați în afara colhozurilor [...], bântuie stihiile mic-burgheze", conștiința lor fiind „învăluită de rămășițele capitalismului". Numai dacă se va ține cont de aceste „trăsături specifice", sublinia un lider comsomolist în anul 1947, „vom educa o generație tânără în spiritul comunismului"[43].

În „deceniul Hrușciov", disciplinele ideologice au fost ajustate noilor politici ale partidului și statului sovietic, atât structural, cât și conținutal. Constatând o creștere rapidă a conștiinței politice a studenților la mijlocul anilor 1950 și apariția unor forme de activitate socială care, considerau acestea, le pot periclita poziția, dispun o redimensionare a disciplinelor ideologice.

Prin hotărârea din 18 iunie 1956, CC al PCUS transformă economia politică, materialismul dialectic și istoric și istoria PCUS în discipline independente, care devin obligatorii pentru studenții tuturor școlilor superioare din URSS[44], ponderea disciplinelor ideologice canonice crescând până la 15%[45]. De asemenea, dacă până în 1956, studenții susțineau un examen „de stat" la marxism-leninism, începând cu anul academic 1956-1957, proba de absolvire a studiilor superioare la disciplinele ideologice a fost diversificată: absolvenții universităților, ai institutelor pedagogice și de medicină susțineau un examen la istoria PCUS, cei de la institutele agrare și specialitățile economice – la economia politică, iar absolvenții specialităților artistice – la materialismul dialectic și istoric[46].

„Dezghețul" hrușciovist a moștenit sarcina actualizată de Războiul Rece de a contracara modul și stilul de viață occidental, pentru care exista un interes „nesănătos" în mediul tinerilor, cărora li se cerea să se conformeze cu stricteţe imaginii omului sovietic și să respingă moralitatea burgheză. Urmare a declanșării „luptei împotriva comportamentului deviant al tinerilor" [47] și a „îmbunătățirii educației

[40] Adrian Dolghi. *Istorie și politică în comunism (1917-1965). Cazul R(A)SS Moldovenești.* Chișinău: Pontos, 2016, pp. 90-91.
[41] *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM*...
[42] *Recurs la memorie: învățământul superior din RSSM*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, p. 245.
[43] ANA DGAN. F. 2991. Inv. 1. D. 26, ff. 48-49.
[44] *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1988)*. Т. 9: 1956-1960. Москва: Политиздат, 1986, с. 105.
[45] Liliana Rotaru. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească*, pp. 866-867.
[46] *Высшая школа: Основные постановления, приказы и инструкции*. Москва: Сов. наука, 1957, с. 82.
[47] *Товарищ комсомол. Документы съездов, конференций и ЦК ВЛКСМ (1918-1968)*. Том II (1941-1968). Москва: Молодая гвардия, 1969, сс. 202-203, 208.

morale și estetice a studenților, a creșterii nivelul lor politico-ideologic", începând cu anul academic 1959-1960, în planurile de învățământ ale școlii superioare sovietice se includ cursuri opționale de etică și estetică marxist-leninistă și ateism științific[48].

După declarația congresului „constructorilor comunismului"(1961) despre constituirea „comunității istorice de oameni de diferite naţionalităţi cu trăsături caracteristice comune – poporul sovietic" și indicarea cursului spre „apropierea și fuziunea" naționalităților sovietice[49] în condițiile Războiului Rece, ideologii partidului au considerat necesar să aducă științele sociale la standardele contemporane teoretice și empirice[50]. Astfel, prin ordinul Ministerului Învățământului Superior al URSS din 27 iunie 1963, programele școlilor superioare au fost completate cu „Bazele comunismului științific", o nouă disciplină ideologică, ce trebuia să ofere o imagine coerentă a societății socialiste și comuniste, a revoluției socialiste, să dezvăluie legitățile generale ale mișcării către comunism, căile și formele luptei de clasă a proletariatului pentru o nouă ordine socială[51].

„Noutatea" a instituit o nouă structură și o nouă subordonare a disciplinelor sociale: studenții tuturor școlilor superioare cu durata studiilor de cinci ani erau obligați să studieze istoria PCUS în primele patru semestre, filozofia marxist-leninistă – în semestrele IV-VI, economia politică – în semestrele VI-VIII și, în cele din urmă, „Bazele comunismului științific" – în semestrele IX și X[52]. În RSSM, comunismul științific s-a introdus etapizat, definitivându-și structura către anul academic 1965-1966, când a fost stabilit drept examen de absolvire a studiilor superioare[53].

Reorganizarea structurii disciplinelor sociale obligatorii nu a afectat poziția și statutul celor numite opționale. Etica și estetica marxistă, precum și ateismul științific au rămas parte din „sistemul zvelt" al instrumentarului „blând" al regimului de modelare a omului nou sovietic, a „poporului sovietic". La mijlocul anilor 1960 s-a încheiat procesul de formare a structurii conceptuale a marxism-leninismului ca filozofie „oficială", „canonul" modulului de discipline ideologice luând conturul final și formând cca 15% din totalul orelor academice ale programelor de studii[54]. Această „matrice" a disciplinelor sociale sovietice s-a păstrat în programele, manualele și metodele instituțiilor de învățământ superior sovietic până la destrămarea URSS[55].

Cât privește conținuturile acestor discipline, modernizarea lor a fost determinată de destalinizarea hrușciovistă, de tranziția la noi tipuri de interacțiune între stat, partid și populație, de tranziția de la o societate represivă (stalinistă) la o societate disciplinară, în care constrângerea aspră și excesiv de violentă a fost înlocuită cu metode mai „subtile", „blânde" de control, cu normalizarea vieții de zi cu

---

48 *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций*. Ч. 1. 1965, сс. 102-103.

49 *XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет*. Том III. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962, сс. 274, 295-303.

50 М. Ю. Немцев. К истории советской академической дисциплины «Основы научного коммунизма». В: *Идеи и Идеалы*. 2016. Т. 1, № 1 (27), с. 27.

51 *Основы научного коммунизма*. 2-е изд. Москва: Политиздат, 1967, с. 4.

52 *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций*. Ч. 1, сс. 99-100.

53 ANA DGAN. F. 3050. Inv. 1. D. 466, f. 4; D. 488, f. 10; Filiala Tiraspol. F. 225. Inv. 1, D. 673, f. 28;

54 Liliana Rotaru. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească*, pp. 867-888.

55 М. Ю. Немцев. *К истории советской академической дисциплины «Основы научного коммунизма»*, с. 24.

zi și formarea conceptelor și a vieții valoroase „comuniste", de evenimentele și fenomenele din „lagărul socialist" (revoluțiile anticomunise din Polonia și Ungaria, relațiile cu RPC, Albania (1956) etc.) și evoluția Războiului Rece etc. Pe lângă temele „clasice", moștenite din perioada stalinistă, de la mijlocul anilor 1950, lectorii universitari au trebuit să „prevină" răspândirea unor „dispoziții nesănătoase" în rândul studenților, generate de evenimente și fenomene ale politicii interne și externe hrușcioviste, precum critica cultului personalității lui Stalin și a politicii represive a regimului stalinist, eliberarea deținuților politici, lichidarea Gulagului, cursul spre „coexistența pașnică" cu lumea capitalistă, comportamentul URSS în cadrul evenimentelor din Polonia și Ungaria, relațiile cu RPC și alte țări „rebele" din lagărul socialist ș.a.[56].

Educația politico-ideologică a studenților din RSSM și-a păstrat „specificul", care se accentuase în contextul „liberalizării" politice şi culturale, generată de „dezgheț", care, după cum subliniază istoricii Gheorghe Negru și Elena Negru, a influențat renașterea spiritului național și a determinat apariţia unor solicitări de recuperare a patrimoniului literar şi artistic şi afirmarea culturii naţionale[57]. „Creșterea colosală a activismului" și așa-zisele „manifestări ale dispozițiilor burghezo-naționaliste" a studenților de la filologia USM de la sfârșitul anului 1956 și începutul lui 1957, care au avut ecou până după anul 1960[58], a repus pe ordinea de zi problema intensificării educației politico-ideologice a studenților, sporind rolul și importanța formelor și metodelor extracurriculare și extrașcolare[59]. După ce Plenara a VIII-a a CC al PCM (5 iulie 1963) recunoaște că „situația actuală" a educației tinerilor din RSSM „în spiritul codului moral al constructorului comunismului" era una „nesatisfăcătoare" și „cu mari neajunsuri"[60], activitățile educative au fost subordonate misiunii de a determina și a convinge studenții de justețea și legitimitatea existenței RSSM în componența URSS, de existența unei „istorii moldovenești" separate de cea românească, de „comunitatea intereselor popoarelor sovietice" etc.[61] Pe fundalul disensiunilor ideologice și al înrăutățirii relațiilor româno-sovietice la mijlocul anilor 1960, educația antiromânească și moldovenistă a luat amploare. Iar după faimosul Congres al Scriitorilor (14-15 octombrie 1965), unde mai mulți intelectuali au protestat împotriva politicii de rusificare, Prezidiul CC al PCM dispune, la 13 decembrie 1965, să se intensifice educația internaționalistă în rândul intelectualilor și al studenților și să atragă în „munca politică" cele mai bune forțe din domeniul propagandei, să se îmbunătățească „predarea istoriei Moldovei [...], să se desfășoare activități de studiere a trecutului poporului moldovenesc, a mișcării revoluționare în ținutul nostru, să se demonstreze amploarea

---

56 Каждый семинар связывать с задачами воспитания. В: *Вестник высшей школы*. 1957. № 10, cc. 28-29.

57 Elena Negru. *Construcția identitară în RSS Moldovenească*. Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2022, p. 140; Elena Negru, Gheorghe Negru. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989)*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2023.

58 Liliana Rotaru. Dezghețul hrușciovist și „rezbelul naționalist" al studenților-filologi de la universitate. In: *Studia Universitatis (Seria Științe Umanistice)*. 2020. Nr. 4(134), pp. 185-200; Idem. *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*. Chișinău: Lexon-Prim; [Oradea]: Ratio et Revelatio, 2023, pp. 222-266.

59 Liliana Rotaru. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească*, pp. 723-746.

60 ANA DOSP. F. 51. Inv. 23. D. 41, ff. 23vs, 33-34, 37, 222-229.

61 ANA DOSP. F. 51. Inv. 23. D. 197, f. 2.

succeselor și realizărilor obținute de poporul moldovenesc sub conducerea partidului leninist în anii de construire a socialismului”[62].

Deși nici autoritățile sovietice nu au identificat „un cântar care ar măsura roadele muncii ideologice”[63], examinarea nivelului de studiere și însușire a disciplinelor ideologice, a frecvenței studenților la ore, a gradului de pregătire pentru seminare și de implicare în activitățile educaționale extracurriculare/extrașcolare, a motivațiilor de a intra în rândurile organizațiilor obștești (comsomol, sindicate, de partid etc.), a comportamentului în cadrul procesului didactic, în cămine și în viața privată etc., denotă atitudini diferite ale studenților față de ofensiva curriculară, extracurriculară și extrașcolară a educației comuniste și, respectiv, a eficienței/randamentului educației comuniste. Cercetarea noastră demonstrează că, în mijlocul anilor 1960, eforturile depuse pentru îndoctrinarea și încadrarea concepțiilor despre lume și viață ale tinerilor în tiparele prestabilite ale ideologiei oficiale au generat mai multe straturi de identitate în rândul studenților din instituțiile de învățământ superior din RSSM.

Un strat, cel al *convinșilor,* îl formau studenții de diverse etnii și origini sociale, comsomoliști fără excepție, ce exprimau, real sau declarativ, atașamentul față de ideologia comunistă, aveau încredere în superioritatea socialismului față de capitalism, prețuiau cultura, știința și limba rusă, se simțeau fericiți și mândri de a trăi în URSS. Studenții „moldoveni” din acest strat se identificau cu „națiunea moldovenească”, erau convinși că vorbesc o „limbă moldovenească” și că, împreună cu celelalte „naționalități frățești” ale URSS, formează un „popor sovietic”, cu o patrie socialistă comună. De obicei, acești studenți demonstrau sârguință și seriozitate, frecventau cu regularitate orele de științe sociale și se implicau cu entuziasm în activități obșești, considerând că prin „lucruri mici”, îndeplinite conștiincios, contribuie la „construirea viitorului luminos”, și aveau convingerea că vor trăi în comunism. Studenții din această categorie dădeau încredere regimului, demonstrând că este pe calea cea bună.

Stratul *oportuniștilor* manifesta un comportament similar celui dintâi, dar atitudinile și comportamentele lor erau adoptate pentru a se conforma așteptărilor educatorilor, fiind influențate de persuasiunea autoritară specifică educației comuniste, de teama de posibile sancțiuni, precum și de dorința de a depăși complexul de inferioritate în raport cu „fratele mai mare”, caracteristic unor studenți „moldoveni”, dar și altor etnii. De asemenea, un element important era interesul mercantil de a obține recompense de moment și acces la valori simbolice sau materiale, pe care schimbarea condiției sociale și o carieră profesională de succes le puteau oferi în viitor. În acest strat includem și studenții „convertiți”, cu antecedente antisovietice sau „naționaliste”, și care, simțind că acestea le pot periclita viitorul profesional și personal, au intrat în cealaltă extremă – a recunoașterii fidelității față de puterea sovietică. Un caz exemplar în acest sens este cel al lui Nicolae Cebotari, student la Institutul de Medicină din Chișinău, care, după ce a fost membru al „Arcașilor lui Ștefan”, a intenționat să devină membru de partid în

[62] *„Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa soviet-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (196501989): Studiu și documente*. Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 74-75.

[63] ANA DOSP. F. 51. Inv. 22. D. 1, ff. 51, 63-69.

1951, afirmând că, într-adevăr, avusese dispoziții antisovietice, „pentru că știam despre puterea sovietică doar de la români" și „nu învățasem marxism-leninismul". Dar după ce a fost eliberat din închisoare, și-a „înțeles" greșelile și a decis că trebuie să-și „repare vina"[64]. Mai mulți oportuniști, cu sau fără voia lor, conștient sau inconștient, au fost îndoctrinați, pentru că evoluția cognitivă a persoanei nu poate fi disociată de mediul și contextul social în care se dezvoltă. Unii dintre ei au acceptat selectiv ideile promovate de regim.

O altă parte a studenților a format stratul *indiferenților*, identificați de autorități drept „apolitici", „pasivi" și „fără idei". Aceștia se implicau în activitățiile curriculare și extracurriculare doar din obligații de care nu se puteau eschiva și învățau materiile ideologice ca pe oricare altă disciplină academică. Atitudinile și comportamentele lor erau influențate de educația și cultura generală, de concepțiile despre viață și cele religioase, de tipul de personalitate sau de dezamăgirile cauzate de promisiunile propagandistice ale regimului, în contrast cu realitățile socioeconomice. Pentru că sistemul de educație comunistă era concrescut celui de formare profesională, o parte a studenților indiferenți, chiar dacă nu și-au format o concepție comunistă despre lume, au acceptat implicit politicile statului sovietic și anumite dogme ale partidului.

Pe lângă studenții convinși, oportuniști și indiferenți, în școala superioară din RSSM s-a format un strat subțire al *frondiștilor*, care, deziluzionați de așa-numita „liberalizare" și „democratizare" hrușciovistă, confruntați cu realitățile socialismului efectiv și provocați de nedreptățile identificate, manifestau uneori atitudini sedițioase în fața ofensivei educației politico-ideologice, iar cel mai des – dezangajare și reticență față de disciplinele și științele sociale și activitățile extracurriculare vădit politizate. În acest grup se înscriu, mai ales românii moldoveni, conștienți de consecințele politicilor de deznaționalizare și de rusificare ale statului sovietic. Fronda acestor studenți era una pașnică și, deseori, pasivă, ei exprimându-și rareori dezamăgirile sau nemulțumirile în sala de curs sau între tovarăși. Au preferat să se înstrăineze de ideologie și au manifestat pasivitate politică, dezvoltând o conștiință și un mod de gândire duplicitar și iezuitic. De cele mai dese ori, și-au sublimat opiniile și concepțiile și și-au canalizat energiile spre ocupații și interese mai puțin „periculoase" din domeniul artelor, literaturii, științei, sportului etc. sau au adoptat comportamente excesive, epatante și, uneori, impudice, care nu corespundeau idealului „omului sovietic".

Astfel, deși în perioada analizată educația comunistă a devenit exhaustivă, formând „firul roșu" al activităților curriculare, extracurriculare și extrașcolare, iar autoritățile au pus studenții într-un adevărat „pat procustian" care să croiască „omul nou", „constructor al comunismului", aceasta a produs rezultate parțiale, departe de idealul urmărit de regimul sovietic.

[64] ANA DOSP. F. 276. Inv. 54. D. 10, ff. 27-28.